

Олександр СКРИПНЮК,
доктор юридичних наук, професор,
заступник директора з наукової роботи
Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України,
заслужений юрист України

АКАДЕМІЧНА ШКОЛА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті проаналізовано формування та розвиток академічних досліджень в Інституті держави і права ім. В.М. Корецького. Особливу увагу приділено висвітленню ролі цього видатного правознавця-міжнародника у створенні інституту та формуванні відповідної наукової школи, а також його дослідженням. Описано роль В.М. Корецького як члена редакційного комітету Комісії з прав людини ООН в укладанні Загальної декларації прав людини. Перелічено сучасних учених, які репрезентують науку про міжнародне право в Україні, названо основні напрями їхніх досліджень.

Ключові слова: міжнародне право, школа міжнародного права, Інститут держави і права, міжнародно-правова діяльність, етапи розвитку школи міжнародного права.

Відзначення 70-річного ювілею Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України – це ще один привід звернутися до історії становлення та розвитку цієї установи, формування наукових шкіл й усвідомлення ролі зазначеного інституту в прогресі юридичної науки України загалом і науки міжнародного права зокрема.

Після Другої світової війни Україна як республіка, що зробила великий внесок у перемогу над німецьким нацизмом, незміряно потерпівши від нього, стала засновницею ООН поряд з іншими п'ятдесятьма державами. Зростала її роль на міжнародній арені. Зі створенням Міністерства закордонних справ УРСР постало питання теоретичного обґрунтування міжнародної правосуб'єктності Української Радянської Республіки та на-

дання допомоги МЗС УРСР у його діяльності. Із цією метою за підтримки Міністра закордонних справ і заступника голови Ради Міністрів УРСР Д.З. Мануїльського 1949 року було створено Сектор держави і права в системі АН УРСР. Його завідувачем став відомий учений, міжнародник-правознавець В.М. Корецький, якого напередодні було обрано академіком. Рішення про створення нової наукової установи ухвалили 21 квітня 1949 року на найвищому рівні: у Раді Міністрів СРСР у Москві. Підпис секретаря ЦК ВКП(б), голови Ради Міністрів СРСР Й. Сталіна засвідчував значення створеної установи. Одним із провідних напрямів діяльності сектора стали питання міжнародно-правової діяльності республіки. Дослідження державно-правових явищ і міжнародної діяльності УРСР відбувалося в умовах жорсткої сталінської командно-адміністративної системи та класового підходу до аналізу державно-правових явищ.

Будучи завідувачем сектора, В.М. Корецький водночас керував науковими дослідженнями в галузі міжнародного та порівняльного правознавства, і відтоді його наукові інтереси зосередилися на дослідженні проблем міжнародного права. Найближчими його соратниками-дослідниками стали фахівці в галузі міжнародного права М.К. Михайловський і Н.М. Ульянова – згодом відомі науковці не лише в Україні, а й в усьому Союзі. Крім зазначених вище проблем, вони досліджували питання кодифікації міжнародного права, статусу американських військових баз у контексті міжнародного права, міжнародного арбітражу як важливого міжнародно-правового засобу мирного розв'язання спорів, права міжнародних договорів, міжнародного морського права, порівняльного правознавства, співвідношення міжнародного та внутрішнього права [1].

Фундаментально дослідивши найважливіші проблеми міжнародного приватного права в англо-американській судовій практиці в контексті інтересів СРСР, В.М. Корецький першим поміж вітчизняних і закордонних юристів у своїх монографіях теоретично обґрунтував необхідність створення нового наукового напрямку досліджень, а саме заснування міжнародного господарського права (у монографіях «Уніформізм у праві» [1927]; «Міжнародне радіоправо» [1928]; «Нариси міжнародного господарського права» [1928]) та ін. Широке визнання здобули його теоретичні положення про міжнародну правосуб'єктність республік союзної держави та про те, як ці республіки спільно забезпечують суверенітет держави-федерації.

Неабияке місце в його дослідженнях посіли проблеми національного права та законодавства Англії, Литви, Німеччини, Польщі, США, Франції та інших держав.

В.М. Корецький – учений-міжнародник світового рівня, прогностик, який за кілька десятиліть передбачив розподіл Світового океану, визначаючи проблематику континентального шельфу. Вінцем його наукової

діяльності в цьому напрямі стало ухвалення Конвенції ООН із морського права. Як багатогранний учений-енциклопедист, він мав дуже широке коло наукових інтересів. Досліджував питання загальних принципів права в міжнародному праві, проблеми основних повноважень і обов'язків держав, міжнародно-правової суб'єктності України, суверенітету, морського права, кодифікації та прогресивного розвитку сучасного міжнародного права, визначення поняття агресії, діяльності ООН та її органів, статутів ООН і Міжнародного суду тощо. Виявляючи цікавість до міжнародних економічних відносин, В.М. Корецький сприяв дослідженню проблем міжнародного права. Першим поміж вітчизняних науковців теоретично обґрунтував необхідність створення міжнародного господарського права, що ґрунтується на співпраці всіх держав. Чимало сил В.М. Корецький віддав вивченню історії вітчизняної науки міжнародного права й висвітленню її ролі в розвитку світової науки. Багатогранною була його діяльність і як історика права [2].

Він був усесвітньо відомим ученим-правознавцем, дипломатом, доктором юридичних наук, професором, членом Академії наук УРСР, віцепрезидентом Міжнародного Суду ООН.

У системі Академії наук України розкрилися його здібності дослідника, лектора, організатора юридичної науки й освіти. Свого часу він долучився до створення Харківського інституту народного господарства та його правового факультету – далекого попередника нинішнього Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. В.М. Корецького обирали членом президії Академії наук УРСР, він керував Радою науково-технічної пропаганди АН УРСР, двадцять років очолював Інститут держави і права, який із 1990 року названо його іменем. Наукову, організаційну та міжнародну діяльність В.М. Корецького було високо оцінено, вона здобула визнання. У 1980 році йому присвоїли звання Героя Соціалістичної Праці – безпрецедентний випадок в історії радянської юриспруденції.

Науково-педагогічну роботу В.М. Корецький поєднував із громадською та державною діяльністю. Він брав активну участь у роботі інтернаціональних конференцій і сесій різних міжнародних організацій. У складі делегацій СРСР В.М. Корецький працював у підготовчих сесіях до Паризької мирної конференції, на які збиралися заступники міністрів закордонних справ, і в самій конференції, скликаній для укладення мирних договорів між державами антигітлерівської коаліції та колишніми союзниками гітлерівської Німеччини в Європі (1946 р.). Був членом делегації УРСР на 1-й, 2-й, 4-й сесіях ГА ООН (1946, 1947, 1949 рр.), радником представника СРСР у Раді Безпеки ООН (1946 р.). В.М. Корецький – перший вітчизняний науковець, який увійшов до складу Комітету

ООН із прогресивного розвитку міжнародного права та його кодифікації (Нью-Йорк, 1947 р.), а згодом став членом Комісії міжнародного права ООН (Нью-Йорк, 1949–51 рр.). Одним із перших вітчизняних учених став членом Постійної палати третейського суду в Гаазі (Нідерланди; 1957–1969 рр.).

В.М. Корецький працював членом і першим заступником голови Комісії з прав людини ООН (1947–1949 рр.), яка тоді мала важливе завдання: розробити проект Загальної декларації прав людини. Він входив до складу Редакційного комітету цієї комісії, який очолювала Е. Рузвельт. Проект, підготований у цьому комітеті, майже без змін ухвалили на Генеральній Асамблеї ООН. В.М. Корецький – автор першої статті Загальної декларації прав людини: «Всі люди народжуються вільними й рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю й мусять чинити одне з одним у душі братерства». Е. Рузвельт на пресконференції між основних творців цього документа, поряд із французьким професором Рене Кассеном, китайським доктором Чангом і канадським доктором Джоном Гемфрі, назвала українського професора В.М. Корецького.

Надзвичайно важливим для діяльності В.М. Корецького як визнаного у світі авторитета в галузі міжнародного права стало обрання його 1960 року на 15-й сесії Генеральної Асамблеї й Ради Безпеки ООН суддею Міжнародного Суду ООН у Гаазі. Усвітнє визнання його діяльності також підтверджують почесне членство в Індійському товаристві міжнародного права, дійсне, а потім почесне членство в Інституті міжнародного права (м. Гент, Бельгія). Його було обрано до Мексиканської академії міжнародного права та членом-кореспондентом Аргентинської асоціації міжнародного права [3].

Учений заповів своєму творінню – Інститутіві держави і права – власну бібліотеку з міжнародної юриспруденції. Значення його творчої спадщини у вітчизняній і світовій науці, особистий внесок у світовий процес важко переоцінити. Іменем В.М. Корецького названо вулицю в його рідному місті Дніпрі. Уже понад десять років існує Міжнародний правничий конкурс ім. В.М. Корецького, який спільно проводять Міністерство юстиції України й Інститут держави та права. Інститут видав три томи вибраних наукових праць ученого та бібліографічний довідник.

На день 70-річчя Інституту держави і права імені В.М. Корецького, 13 травня 2019 року, в місті Києві на будинку по вул. Богдана Хмельницького, 42, де у 1948–1984 роках жив і працював видатний учений-правознавець, відкрито меморіальну дошку з його зображенням.

Але найбільша організаційно-наукова пам'ятка В.М. Корецькому – це відділ і наукова школа міжнародного права, створені за його сприяння. Вони – гордість інституту, Національної академії наук, країни.

Яскравими її представниками, крім зазначених вище, стали В.І. Сапожников, Г.Ю. Бувайлик, В.І. Євінтов, О.Ф. Висоцький, В.І. Акуленко, В.Н. Денисов тощо. [4].

В.Н. Денисов, учень В.М. Корецького, став його науковим послідовником, а від 1984 року – керівником Відділу міжнародного права та порівняльного правознавства.

Фундаментальні праці М.К. Михайловського («Міжнародний арбітраж» [1963]), Н.М. Ульянової («Загальні багатосторонні договори в сучасних міжнародних відносинах (деякі питання теорії)» [1981]), В.І. Сапожникова («Міжнародно-правові проблеми суверенітету над природними багатствами», «Кодифікація міжнародно-правових принципів мирного співіснування» [обидві 1966 р.]), Г.Ю. Бувайлика («Правове регулювання міжнародних економічних відносин» [1977]), В.І. Євінтова («Багатомовні договори в сучасному міжнародному праві» [1981], «Міжнародне співтовариство і правопорядок» [1990]), О.Ф. Висоцького («Правові проблеми свободи наукових досліджень у Світовому океані» [1974], «Чорне море. Міжнародно-правові питання» [1979], «Морський регіоналізм у міжнародному морському праві (міжнародно-правові проблеми регіонального співробітництва держав)» [1986] та колективна монографія за його участю й під його керівництвом «Сучасне міжнародне морське право та практика його застосування Україною» [1985]), В.І. Акуленка («Формування міжнародно-правової позиції України в охороні культурних цінностей» [1995]) тощо.

Після того, як Україна здобула незалежність, змінилося завдання міжнародної юриспруденції. Пріоритетними стали дослідження міжнародно-правового аспекту діяльності нашої держави, змісту її суверенітету, теоретичного підґрунтя нових тенденцій розвитку сучасної міжнародної юриспруденції.

Науковці-міжнародники інституту зробили вагомий внесок у розроблення теоретичних засад застосування та дії принципів і норм міжнародного права у внутрішньому правопорядку України. Їхні дослідження, зокрема, стосувалися міжнародного захисту прав людини, міжнародно-правової охорони культурної спадщини, її джерел і спеціальних принципів, історії розвитку міжнародного права, науки про нього тощо. З'явилися нові ґрунтовні індивідуальні та колективні розвідки. На особливу увагу заслуговують такі праці: «Гуго Гроцій про світовий порядок і сучасність» В.Н. Денисова (1990), «Статус всесвітньої культурної і природної спадщини в міжнародному праві» О.І. Мельничук (2008), «Міжнародно-правовий захист прав національних меншин (тенденції сучасного розвитку)» М.М. Товта (2002), «Міжнародно-правові погляди академіка В.Є. Грабаря» К.О. Савчука (2003), «Суверенітет України і міжнародне

право» за редакцією В.Н. Денисова та В.І. Євінтова (1995), «Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України» за редакцією В.Н. Денисова (2006), збірка «Україна в міжнародно-правових відносинах» за участю Ю.С. Шемшученка, В.Н. Денисова, В.І. Акуленка та В.М. Максимова (1997), «Політико-правові засади миротворчої операції в Донбасі: світовий досвід для України» О.В. Кресіна, І.М. Проценко, К.О. Савчука, О.М. Стойко (2018; 2019) тощо.

Нині у Відділі міжнародного права та порівняльного правознавства справу та традиції, що їх заклав В.М. Корецький, продовжують доктори юридичних наук В.І. Акуленко, О.В. Кресін (провідні наукові співробітники), кандидати юридичних наук О.І. Дідковська, О.С. Переверзева, І.М. Проценко, К.О. Савчук, А.В. Смолій, Л.Г. Фалалеева (старші наукові співробітники) та молодший науковий співробітник, кандидат юридичних наук М.І. Суржинський. Вони досліджують і теоретично розвивають доктрину та практику міжнародного права [5].

Необхідно також згадати теоретичний доробок та наукову діяльність керівника відділу В.Н. Денисова – доктора юридичних наук, професора, члена-кореспондента Національної академії правових наук, лауреата Державної премії України в галузі науки й техніки, лауреата Премії НАН України ім. М.П. Василенка. В.Н. Денисов увійшов в історію міжнародної юриспруденції як знаний фахівець із теорії та історії міжнародного права, права міжнародної безпеки, міжнародного гуманітарного права та порівняльного правознавства. В інституті він пройшов усі етапи наукового зростання від аспіранта до вченого секретаря установи та керівника відділу.

До кола його наукових інтересів належать такі проблеми: взаємодії міжнародного права з внутрішнім правом держав; соціальної та економічної специфіки другого покоління прав людини; кодифікованої міжнародної відповідальності держав, законів і звичаїв війни в міжнародному праві тощо. Заслугою В.Н. Денисова є керування науковцями відділу й особиста участь у підготовці фундаментальних академічних видань: «Юридичної енциклопедії» в 6 т., «Антології української юридичної думки» в 10 т., «Юридичного енциклопедичного словника». У 2014–2019 рр. за його участі як співголови редколегії й автора статей вийшла «Енциклопедія міжнародного права» в трьох томах. Такі досягнення в міжнародній юриспруденції непересічні для країн Східної та Центральної Європи. В.Н. Денисов – автор приблизно 300 наукових праць у галузі міжнародного права.

Він – перший віцепрезидент Української асоціації міжнародного права, заступник голови Спеціалізованої вченої ради з присудження наукових ступенів доктора та кандидата юридичних наук у галузі міжнародного права [6]. В.Н. Денисов – співавтор «Великої української юридичної енциклопедії» у 20 томах (світ уже побачив 8 її томів).

Активну міжнародно-правову діяльність здійснював другий директор інституту – доктор юридичних наук, професор, академік, заслужений діяч науки, лауреат Державної премії УРСР у галузі науки й техніки Б.М. Бабій. Його обирали академіком-секретарем відділення історії, філософії, права, членом президії академії. Як директор інституту, він зробив внесок у розвиток багатьох галузей юридичної науки, зокрема міжнародного права. За його директорства було неодноразово реорганізовано структуру інституту. Він був членом Постійної палати третейського суду в Гаазі, Комісії України у справах ЮНЕСКО.

Третій директор інституту – доктор юридичних наук, професор, академік НАН України, академік НАПрН України, заслужений діяч науки й техніки України, лауреат Державної премії України в галузі науки й техніки, лауреат Премії ім. М.П. Василенка НАН України. Ю.С. Шемшученко – видатний організатор юридичної науки й освіти. Він зробив неабиякий внесок у розвиток міжнародного екологічного та космічного права. Під його керівництвом 2013 року вийшла друком праця «Космічне право», у якій розкрито цілісну картину міжнародного та національного регулювання космічної діяльності крізь призму їхньої взаємообумовленості й гармонізації, а також охарактеризовано інституційну структуру міжнародної співпраці в космічній сфері.

У колективній монографії «Міжнародне екологічне право» (2012) Ю.С. Шемшученко дослідив проблеми міжнародної правової охорони космічного простору від астероїдної небезпеки та техногенного забруднення ядерними джерелами енергії. Він здійснив комплексний аналіз змісту норм і принципів міжнародного космічного права, актів м'якого права, міжнародних екологічних правових засобів боротьби з техногенним забрудненням космічного простору, а також розкрив світоглядно-методологічне підґрунтя екологічно безпечної космічної діяльності.

Досліджуючи міжнародно-правовий контекст, Ю.С. Шемшученко створив ґрунтовну працю «Теоретичні проблеми гармонізації законодавства України з Європейським правом» (2003). Сформульовані в ній застереження від механізації цього процесу створили методологічну основу для визначення критеріїв гармонізації національного та європейського права. Він розмежував право Європейського Союзу та міжнародне право, продемонструвавши двосторонній характер процесу імплементації норм та порівнявши його з одностороннім процесом «адаптування» – підлаштування національного законодавства до вимог ЄС.

Ю.С. Шемшученко – активний діяч та учасник міжнародно-правової співпраці, член міжнародного Постійного арбітражного суду (м. Гаага), Міжнародної академії астронавтики, Міжнародної ради з права навколишнього середовища, Комісії екологічного права міжнародного союзу

захисту природи, дійсний член Міжнародної академії екологічного права (США), експерт Ради Європи з екологічного права (1993–1996), почесний член Інституту правових досліджень Польської академії наук, член Міжнародної академії порівняльного права. Ю.С. Шемшученко також належав до складу делегацій України на сесіях ГА ООН у 2006–2007 роках.

Із 1998 року Ю.С. Шемшученко очолює Міжнародний центр космічного права при президії НАН України. У 2013 році його обрано Послом миру. Він брав участь у розробленні Конвенції ООН із морського права, Кодексу екологічної безпеки для країн Східної Європи та інших міжнародно-правових актів, йому належить ідея ухвалення в міжнародному співтоваристві концепції Екологічної конституції Землі та подальшого розвитку договірних засад регулювання нових сфер космічної діяльності держав.

За 70 років існування Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України було створено могутню школу міжнародного права, яка вже проминула кілька етапів у своєму розвитку. Її представники зробили величезний вклад у розвиток теорії та практики цієї дисципліни. Вони збагатили світову юриспруденцію фундаментальними дослідженнями й далі розвивають сучасну доктрину міжнародного права.

1. *Нагребельний В.П.* Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України // Юридична енциклопедія: у 6-ти т. – К., 1999. – Т. 2. – С. 697–698.
2. *Флагман української юридичної науки / за ред. академіка НАН України Ю.С. Шемшученка.* – К., 2009. – С. 30.
3. *Денисов В.Н.* Корецький Володимир Михайлович // Енциклопедія міжнародного права: у 3-х т. – Т. 2. – С. 794–795.
4. *Правова еліта України.* – К., 2018. – С. 52–53.
5. *Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. 70 років.* – К., 2019. – С. 12.
6. *Акуленко В.І.* Денисов Володимир Наумович / В.І. Акуленко, С.О. Мельник // Енциклопедія міжнародного права: в 3-х тт. – К., 2014. – Т. 1. – С. 722–730.

Oleksandr SKRYPNIUK,
*Doctor of Law, Professor,
Deputy Director for Research
at Volodymyr Koretskyi Institute of State and Law
of the NAS of Ukraine,
Merited Lawyer of Ukraine*

THE ACADEMIC SCHOOL OF INTERNATIONAL LAW IN UKRAINE: THEORY AND INTERNATIONAL LEGAL ACTIVITIES

Abstract. The article is devoted to the analysis of the formation and development of academic research in the field of international law at Koretskyi Institute of State and Law. Organizational origins of international law started with the creation of the state and legal sector in the system of the National Academy of Sciences of Ukraine in 1949. Special attention is paid to the role of the outstanding student of international law in the creation of the Institute of State and Law, organization and implementation of legal research, in particular in the field of international law and the formation of the relevant scientific school.

The objective development of international law in the second half of the 20th century was conditioned by the necessity of ensuring the international legal activity of Ukraine in the international arena, as one of the founding members of the United Nations. At this stage, the efforts of Koretsky and his associates were directed at the theoretical substantiation of the international legal standing of Ukraine, the study of the problems of the codification of international law, its sources, and the relationship to the internal law of states. The results of fundamental research in the field of international law contributed to the recognition of Ukrainian scholars to international legal science. Koretsky was recognized as one of the world's leading figures and attracted by the international community to practical international legal activities in specialized United Nations bodies. He entered history as one of the founders of the Universal Declaration of Human Rights.

In the 1950s and 1960s, the development of Ukrainian international law was characterized by the active formation of its scientific school, the most prominent representatives of which were M. Mikhailovsky, N. Ulyanov, V. Sapozhnikov, etc. Their research has laid the foundation of the modern school of international law. The article analyzes their main works and theoretical positions that have become the patrimony of international legal science.

During the 1970s and 1980s, the development of international legal science in Ukraine were characterized by the growth of its scientific potential, personnel growth of the school, expansion of the range of research. Since 1984, the position of Head of the Department of International Law and Comparative Law of the Institute has been held by V. Denisov, who ensured the organizational and methodological framework for studying relevant problems of international law.

With the proclamation of Ukraine's independence, the main tasks of the national science of international law are aimed at studying the problems of the implementation of the

sovereignty of Ukraine. Over the past three decades, the results of research by scientists of international lawyers of the Institute have become dozens of individual and collective monographs that identified the main trends in the development of science of international law at the present stage.

Today, the scientific school of international law is represented by such doctors of law as V. Denysov, V. Akulenko, O. Kresin and candidates of jurisprudence O. Didkivska, O. Per-everzeva, I. Protsenko, K. Savchuk, A. Smolii, M. Surzhynskyi, L. Falaleyev. A special attention in the article is devoted to the analysis of organizational and scientific activities of the directors of Koretskyi Institute, namely academicians B. Babiy and Yu. Shemshuchenko.

Keywords: international law, school of international law, Institute of State and Law, scientific researches, international legal activity, stages of development of the school of international law.